

ПАРАДИГМАЛЬНА РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ

Кожний черговий поворот історії, кожна серйозна модифікація в засадах та проявах культури неодмінно позначаються на уявленнях про пізнання та на тому образі, який набуває воно в інтелектуальних просторах людства. В наш час діапазон осмислень та окреслень пізнання постає достатньо багатим і різновекторним: з однієї сторони, пізнання подається різновидом інструментальної діяльності, максимально наближеним до технологічних винаходів людства, з іншої сторони, пізнання подається в якості екзистенціалу та навіть людської долі. В проміжку між цими “Сціллою” та “Харибдою” перебуває ціла низка можливих варіантів, таких, наприклад, як осмислення пізнання в якості припасування організму до умов його виживання за способом припасування ключа до колодки (радикальний конструктивізм), або в якості результату самоорганізації нейронних мереж, що перебувають в осередді фізичних процесів реальності (нейрофілософія), або максимальне ототожнення пізнання із продукуванням знакових структур, інваріантних вже існуючим (лінгвістична філософія) та ін. Слід сказати, що схрещення списів у питанні про природу пізнання особливо виразно проявляється в обговореннях ролі науки в житті сучасного суспільства, її можливих перспектив, і це пояснюється тим, що наука все ж прагне максимально можливої ясності та чіткості.

В наш час в розмовах про історичну долю науки майже загальноприйнятими постають тези про революційні зміни, що в ній відбуваються. Напрямів та проявів цих змін досить багато; одною з очевидних постає бурхливе зростання нових наук та навіть наукових галузей. Відкриття в сфері мікропроцесів, в галактичній астрономії, генетиці, інформатиці, обчислювальної техніки змінюють увесь горизонт, проблемне поле та методологічне озброєння науки. Проте більшість наукознавців все ж вважає найбільш важливими в цьому плані зрушення в науковому стилі мислення, в програмних та парадигмальних її засадах. Плюралізм, релятивізм, компліментарність, варіативність, відмова від принципів лінійної детермінації, новий раціоналізм – всі ці поняття окреслюють методологічне мислення сучасної науки, яку, з подання В.Стьопіна, часто називають постнекласичною. В свій час М.Мамардашвілі видав книгу, присвячену класичному та некласичному ідеалу раціональності в науці, яка виявилась невчасною в тому плані, що зовсім не стала рясно цитованим виданням. Проте його міркування в питанні про співвідношення суб'єкта та об'єкта пізнання в сучасному науковому пізнанні попадають точно в больові проблеми саме постнекласичної науки. Класична наука (і філософія, і пізнавальна рефлексія) наполягала на тому, що все суб'єктивне слід вилучати із процесу та результатів наукового пізнання, прагнучи так званої об'єктивної істини, тобто істини, яка не від кого не

залежить, ні до кого не звернена і фігурує у вигляді деякої інваріантної матриці. Для того, щоби отримати таку істину, слід було би зайняти привілейовану позицію стосовно об'єкту пізнання, тобто таку позицію, з якої цей об'єкт можна було би спостерігати весь та в усіх своїх можливих проявах і складових. Це, de facto, є позиція Бога, а тому відносно людського пізнання її можна виправдано назвати утопічною: не існує і не може існувати такої пізнавальної проекції об'єкту пізнання, яка би вичерпувала його онтологічну цілісність. Але тривалий час науковці не помічали цієї утопічності, вважаючи, наприклад, що схема нахиленої площини вичерпує реальний об'єкт. Але те, що було непомітним у природознавстві, майже від самого начала виявлялось у соціально-гуманітарному пізнанні, оскільки від самого начала було зрозумілим, що тут суб'єкт і об'єкт не протистоять один одному як зовнішні та окремі реальності, а фактично зливаються між собою та обмінюються ролями під час розгортання пізнавального процесу. А якщо це так, то і хід, і результати пізнання будуть суттєво залежати від того, яке місце займає суб'єкт в соціальній реальності, яка, умовно кажучи, панорама соціальних процесів може відкритись йому з даного місця. Також навряд чи можна обминути й питання про соціальний статус суб'єкта: адже від такого статусу також належить його життєвий досвід та становище, а значить і те, що саме та в якому контексті даний суб'єкт зможе пізнавально засвоїти. Відповідно, виникає ситуація, коли різні, суттєво відмінні між собою шляхи пізнання, їх методологічне озброєння та результати можуть бути відмінними, проте однаково виправданими. Більше того, звичне розуміння поширення дії між об'єктами в соціально-історичних процесах суттєво відрізняється від такого ж в природі: в останньому випадку науковці завжди орієнтуються на неперервність причинно-наслідкового зв'язку, в той час як в соціальній сфері умови прояву якоїсь дії постають настільки багатоелементними та багаторівневими, що дія перетворюється на колоподібну, закруглену, побудовану за принципом доповнення прямих та зворотних зв'язків. Відповідно якісні зміни відбуваються не способом вичерпування певної якісної міри та переходу до іншої міри, а раптовим переходом всієї системи з одного якісного стану в інший. Такі переходи називають точками біфуркації.

До особливостей соціально-гуманітарного пізнання відносять також і те, що в ньому дескрипція, опис домінує над поясненням та виведенням. В наш час наукове описування часто позначають терміном «нарратив», який застосовується як в соціально-гуманітарних, так і в природничих науках. Переважно описовий характер пізнання зумовлює і його інтерпретативний характер: відсутність прагнення до логічного виведення та однозначності призводить до необхідності сприйняти результат пізнання також варіативно, за принципом компліментарності. Нарешті, зовсім незвично і несподівано звучить і така особливість соціально-гуманітарного пізнання, яка фіксується формою репрезентації дійсності для пізнаючої свідомості. Традиційно (від часів Г.Галілея) основна форма репрезентації дійсності в природничих науках подається у вигляді математичної конструкції (Г.Галілей писав про те, що книга природи пишеться мовою математики). Така конструкція, з однієї сторони,

переводить фізичний об'єкт у площинність геометричної побудови; площинність тут передбачає не одну-єдину площину на зразок геометрії Евкліда, а лише якість проекції, її звільнення від будь-яких інших вимірів. Ясно, що така конструкція не тільки не передбачає, а й не припускає різноманітних і відмінних між собою інтерпретацій. Проте в соціальній сфері геометризована площинність може використовуватись лише як величезне спрощення, як дещо заздалегідь спрощене та лише додаткове, а не основне, не суттєве. Відповідно, форма – репрезентант в соціальному пізнанні повинна бути принципово інакшою, і такою постає образ (ейдос) – носій смислового змісту. Отже, ейдетично-смилова форма тут є не лише доречною, а й єдино виправданою, оскільки дозволяє доповнювати та змінювати інтерпретації, використовувати різний методологічний інструментарій, відмовляти від лінійного виведення одних наукових тверджень від інших. Саме означені характеристики соціально-гуманітарного пізнання дозволяють йому набути парадигмального значення для наукового пізнання в цілому. Це слід сприймати лише як відчутні, але поки що не вирішальні тенденції, оскільки як раз та ж сама компліментарність вимагає визнати й традиційні еталони та критерії науковості такими, які мають право на існування та сферу свого застосування. Але самий факт поступового виходу методології соціально-гуманітарного пізнання на перший план у науковому пошуку може сприйматись як реальне та відчутне зрушення в напрямі розширення підстав і можливостей синтезу знань. Більше того, соціально-гуманітарна сфера реальності як ніяка інша надає і підстави для здійснення такого синтезу: це є людина, діяльність, культура, потреби пізнання та ін. Відповідно до названих засад синтезу можна припустити, що й способів здійснення такого синтезу, інструментарію та методології його може бути значно ширшою, ніж та, що сьогодні фігурує у спеціальних дослідженнях.